

VU Research Portal

Eindelijk restitutie

Ruppert, C.J.

2017

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Ruppert, C. J. (2017). *Eindelijk restitutie: De totstandkoming van Nederlandse akkoorden over joodse oorlogsteegoeden (1997-2000)*. [, Vrije Universiteit Amsterdam].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting

Inleiding

Het vraagstuk van de Joodse oorlogstegoeden komt tweede helft jaren '90 internationaal en nationaal volop terug in de publieke aandacht. Waar het naoorlogse rechtsherstel in Nederland in strikt juridische zin in de jaren '70 afgesloten was, bieden eindrapporten van enkele onderzoekscommissies alsnog openingen om tot correcties en aanvullingen van het rechtsherstel te komen.

In 1999 en 2000 sluiten vertegenwoordigers van de Nederlandse Joodse gemeenschap akkoorden over de Joodse oorlogstegoeden met de verzekeraars, de regering, de banken en de beurs. De onderhandelingen gaan over (morele vormen van) restitutie, compensatie en het geven van een excuus – elementen die in de literatuur over Transitional Justice vallen onder de overkoepelende term 'reparations'. Er vindt een verschuiving plaats van individuele restitutie – die kenmerkend is geweest voor de naoorlogse periode van het rechtsherstel – naar collectieve 'rough justice'. In 2000 komt er in totaal 764 miljoen gulden beschikbaar voor de Joodse gemeenschap als geheel.

Dit proefschrift analyseert welke factoren de totstandkoming van de Nederlandse akkoorden over de Joodse tegoeden hebben bevorderd of belemmerd, en welke factoren het meest bepalend zijn geweest. Op basis van uitgebreid literatuur- en archiefonderzoek, media-analyse en interviews met dertig betrokkenen wordt een inzicht geboden in de actoren, het verloop, en de uitkomsten van het Nederlandse restitutieproces. Daarnaast omvat het proefschrift een vergelijking met soortgelijke restitutieprocessen in andere Europese landen in de jaren '90 om te verklaren waarom de Nederlandse casus op bepaalde punten overeenkomt of afwijkt. Naast historische methodes worden ook andere wetenschappelijke perspectieven benut om het Nederlandse restitutieproces te verklaren. Zo biedt het onderzoeksveld van Transitional Justice een theoretische kader om te duiden wat het restitutieproces heeft opgeleverd op het gebied van recht, rechtvaardigheid, moraliteit, schuld, excuses en gewijzigde geschiedbeelden.

De Nederlandse akkoorden van de Joodse gemeenschap met de verzekeraars, de regering, de banken en de beurs

Het verloop van het restitutieproces is uiteenlopend in de verschillende onderhandelingen. De onderhandelingen namens de Joodse gemeenschap worden gevoerd door het Centraal Joods Overleg (CJO), een samenwerking van meerdere Joodse organisaties in Nederland. Het CJO opereert samen met het Platform Israël, een vertegenwoordiging van organisaties van Nederlandse joden in Israël.

Het overleg van het CJO met het Verbond van Verzekeraars over Joodse polissen loopt op de inhoud en qua interactie goed. De partijen sluiten op 9 november 1999 in Nederland een akkoord, mede vanwege de oplopende internationale druk. Het Nederlandse akkoord wordt echter niet automatisch in de Verenigde Staten aanvaard door Amerikaanse financiële toezichthouders en het World Jewish Congress (WJC). Zij koppelen de kwestie van hoe verzekeringsmaatschappijen omgegaan zijn met Joodse polissen aan de vraag of verzekeraars handel mogen drijven in de Verenigde Staten. Verzekeraars zoals Aegon en ING VS voelen de dreiging van een consumentenboycot en eventuele handelsbelemmeringen. Zo wordt het Verbond door Amerikaanse financiële toezichthouders en het WJC onder druk gezet om toe te treden tot de commissie-Eagleburger. Deze internationale commissie ontwikkelt een systeem om niet betaalde Joodse polissen alsnog uit te keren. Begin april 2000 gaan de commissie-

Eagleburger en het WJC na gesprekken met het Verbond ermee akkoord dat de modaliteiten van het Nederlandse akkoord ingepast worden in de internationale werkwijze.

In december 1997 treedt Minister van Financiën Zalm vanwege de Liro-affaire in overleg met het net opgerichte CJO. Daarna wachten zij op de rapporten van de onderzoekscommissies Kordes, Scholten en Van Kemenade. Deze liggen alle drie eind januari 2000 op tafel. De commissies bevelen de regering aan 'een gebaar' te maken en 'smartengeld' te betalen. Een eerste officieel overleg met minister-president verloopt niet succesvol. In kleine kring pratend bereiken minister Zalm, het CJO en het Platform Israël begin maart 2000 een overeenkomst nadat ze op allerlei punten berekeningen hebben gemaakt. Het akkoord wijkt in belangrijke mate af van wat de onderzoekscommissies geadviseerd hebben. Niet alleen is het uitgekeerde bedrag hoger, ook de woordkeuze en argumentatie in de akkoorden zijn explicieter dan door de commissies geadviseerd. De Joodse gemeenschap wordt erkend in haar 'morele aanspraken op restitutie', een duidelijk verschil met het naoorlogse rechtsherstel.

Op 1 juli 1999 voert het CJO een eerste officieel overleg met de banken over Joodse rekeningtegoeden. Het overleg verloopt redelijk. De banken menen eind maart 2000 een akkoord op zak te hebben. Het CJO en het Platform Israël willen echter pas tekenen als een ander overleg, namelijk over Joodse effecten rond is. Het CJO en het Platform Israël voeren daarover sinds begin februari 2000 overleg met de AEX en de Vereniging voor de Effectenhandel. Deze beursinstanties hebben een spijtbetuiging en een gebaar van enkele miljoenen guldens aangeboden. Aan Joodse kant wordt dit onvoldoende geacht. De banken gaan als één van de belangrijke beurspartijen in mei 2000 aan dit slecht lopende overleg deelnemen. De discussie tussen de partijen gaat in eerste instantie over het historisch schadebedrag, het zogeheten effectenmanco. Daarna gaat de discussie over de actualisatie van dat bedrag (de oprentingsfactor) die gehanteerd moet worden. Het Platform Israël zet op 27 mei 2000 druk op het proces door het WJC bij de onderhandelingen te betrekken. Het WJC kondigt een mogelijke boycot van Nederlandse financiële instellingen in de Verenigde Staten aan. Vervolgens brengt het WJC via de media naar buiten dat een akkoord is gesloten. De Nederlandse banken komen hierdoor voor een voldongen feit te staan. De beurspartijen sluiten op 15 juni 2000 een officieel akkoord met het CJO en het Platform Israël.

Verklaringen voor het verloop van het Nederlandse restitutieproces

In de verschillende Nederlandse akkoorden zijn duidelijk elementen te zien van Transitional Justice. De akkoorden spreken over (morele vormen) van restitutie, compensatie voor onrecht uit het verleden en er worden excuses uitgesproken. Die centrale noties die de Nederlandse akkoorden domineren moeten worden begrepen als een noodzakelijk ambigue mix van morele, juridische en politieke aspecten. Die pragmatische middenweg maakt het mogelijk voor de onderhandelende partijen om eruit te komen waarbij elke partij de akkoorden naderhand op een andere manier kan presenteren en verdedigen naar de eigen achterban.

Het restitutieproces is een besluitvormingsproces waarbij rationale elementen waarneembaar zijn. Er zijn onderzoekscommissies en in de daaropvolgende onderhandelingen worden inhoudelijke agenda's afgelopen. De commissies zetten de feiten op een rij en bieden een kader voor het overleg. Dit vormt het vertrekpunt, maar vervolgens gaan de onderhandelende partijen zelf verder en wijken ze voor een deel af van de adviezen van de onderzoekscommissies. Maar het restitutieproces is vooral een politiek en complex onderhandelingsproces wat het beste verklaart kan worden middels een netwerkperspectief. Zo zijn relatief veel partijen betrokken die ieder een ander belang vertegenwoordigen en hun eigen doel nastreven. Ook hebben zij allen te maken met een kritische achterban of is hun

mandaat niet onomstreden. De partijen oefenen forse druk op elkaar uit, tegelijkertijd zijn de betrokken partijen tevens afhankelijk van elkaar. Geen van de partijen kan in het restitutieproces eenzijdig iets doordrukken. Daarom heeft iedereen baat bij veelvuldig formeel en informeel overleg in kleine kring.

In de onderhandelingen loopt er geen arbiter rond die de conflicten kan oplossen. Ook Zalm speelt die rol niet naar de verzekeraars, de banken en de beurspartijen omdat hij die niet wenst. De partijen moeten het met elkaar zelf oplossen en dat blijkt in de praktijk een lastige opgave voor alle partijen te zijn. Veel heeft uiteindelijk te maken met de gekozen onderhandelingstijlen. Het maakt nogal uit of men uit gaat van elkaars goede bedoelingen en van de verwachting dat de andere partij zich coöperatief opstelt, of dat men denkt dat de andere partij het onderste uit de kan zal halen. Daar zit bijvoorbeeld een groot verschil tussen het Verbond en de beurspartijen, in bijzonderheid de banken. Het Verbond is coöperatief ingesteld en wil er op de inhoud met het CJO uitkomen en omgekeerd is dit ook het geval. In contrast daarmee zijn de beurspartijen vooral met de interne verdeelsleutel van de te betalen bedragen bezig en dat de rekening niet te hoog wordt.

Het restitutieproces is een besluitvormingsproces in meerdere ronden dat ook grotendeels afhankelijk is van de opstelling van de verschillende individuele hoofdpersonen en hun interactie. Alle Nederlandse hoofdrolspelers willen er in principe in Nederland uitkomen en buitenlandse invloeden buitensluiten. De kring van hoofdpersonen die met elkaar overlegt en 'ertoe doet' voor het bereiken van de akkoorden is vrij klein. Daarbij valt op dat enkele hoofdpersonen in de loop van het restitutieproces goede onderlinge relaties opbouwen. Dit is een belangrijke factor voor de totstandkoming van de verschillende akkoorden. Alleen bij de steeds meer ontsprende onderhandelingen met de beurspartijen lukt het geen van de hoofdpersonen om wederzijds vertrouwen op te bouwen. Dit is een grillig en chaotisch proces, waarbij geen van de partijen na afloop tevreden is over hoe het akkoord bereikt is.

De Nederlandse casus in internationaal perspectief

Het omvangrijke restitutieproces in Nederland geldt als één van de grote mondiale voorbeelden om onrechtvaardigheden in naoorlogs rechtsherstel te erkennen en te herstellen. Het restitutieproces in Nederland verloopt in vergelijking met enkele andere Europese landen redelijk gestructureerd en ongestoord. In deze Europese landen verlopen de restitutieprocessen rommeliger en heftiger, vanwege grote tegenstellingen in de commissies; soms doordat op die landen een immense druk wordt uitgeoefend door het WJC, de Amerikaanse regering en Amerikaanse rechterlijke instanties; of soms omdat het onderhandelingsresultaat er eerder is dan de uitkomsten van historisch onderzoek. In Nederland wordt, als het op onderhandelingen aankomt, vooral veel gepolderd. Er worden beleidsmatige compromissen gesloten die uiteindelijk een aanvulling op het naoorlogse rechtsherstel opleveren.